

https://doi.org/10.31516/2410-5325.064.17

УДК 393.05:130.2

О. О. Кухаренко, кандидат філологічних наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна;

art-red@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5421-1004>

А. В. Кухаренко, організатор фестивалю традиційної культури «Пятрвіца», м. Любань, Білорусь

nastauka@ethno.by

<https://orcid.org/0000-0002-8578-5024>

СТВОРЕННЯ СТРУКТУРИ ЦИКЛУ УКРАЇНСЬКИХ ТРАДИЦІЙНИХ ПОХОВАЛЬНИХ ОБРЯДІВ

Виконано структурно-функціональне дослідження, яке потребує поділу на епізоди циклу поховальних обрядів, що складаються з прологу, підготовки до поховання, похорону вдома, поховання на кладовищі, поминального обіду, а також інших поминальних днів родинного й календарного циклів. Критеріями такого членування є новорівневий, узагальнюючий повтор події, матеріально-духовна метаморфоза персонажів сакральної дії, зміна сакрального хронотопа, принцип постійного оновлення та зміна способу дії. Наступний етап полягає у визначенні кульмінаційних епізодів кожного обряду, у яких відбуваються кардинальні зміни в ставленні до мерця. У результаті дослідження доводиться, що кульмінацією поминального обіду слід вважати споживання куті присутніми учасниками обряду.

Ключові слова: *українські родинні обряди, поховання, структурно-функціональний метод, побудова структури, епізоди.*

А. А. Кухаренко, кандидат филологических наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков, Украина;

А. В. Кухаренко, организатор фестиваля традиционной культуры

«Пятрвіца», г. Любань, Белоруссия

СОЗДАНИЕ СТРУКТУРЫ ЦИКЛА УКРАИНСКИХ ТРАДИЦИОННЫХ ПОГРЕБАЛЬНЫХ ОБРЯДОВ

Осуществлено структурно-функциональное исследование, которое нуждается в разбитии на эпизоды цикла обрядов захоронений, состоящие из пролога, подготовки к захоронению, похорона дома, захоронения на кладбище, поминального обеда, а также других поминальных дней семейного и календарного циклов. Критериями такого членения являются новоуровневый, обобщающий повтор события, материально-духовная метаморфоза персонажей сакрального действия, изменение сакрального хронотопа, принцип постоянного обновления и изменение характера действия. Следующий этап заключается в определении кульминационных эпизодов каждого обряда, в которых происходят кардинальные изменения по отношению к мертвецу. В результате исследования доказывается, что кульминацией поминального обеда следует считать потребление куты присутствующими участниками обряда.

Ключевые слова: украинские семейные обряды, погребение, структурно-функциональный метод, построение структуры, эпизоды.

O. O. Kukharenko, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv;

A. V. Kukharenko, Organizer of the Fest of Traditional Culture Pyatrovitsa, Lyuban (Belarus)

CREATING THE STRUCTURE OF THE CYCLE OF UKRAINIAN TRADITIONAL FUNERAL RITES

The aim of the article is to determine the criteria for the division of the structure of funeral rites into episodes and its interrelations with the rites of transition, which constitute the process of changing social status of the main object. The paper also defines the limits of the expansion of sacralization and its dependence on the compositional construction of ritual plots.

Research methodology. Structural and functional method is used, which is sufficiently progressive for the study of family rituals.

Results. The construction of the basis for structural and functional study requires dissociation into episodes of the cycle of burial rites consisting of a prologue, preparation for burial, burial at home, burial in a cemetery, a memorial dinner, as well as other memorial days of family and calendar cycles. The criteria for such a division is a new-level, generalizing repeat of the event, material and spiritual metamorphosis of the characters of sacred action, change of the sacred chronotope, the principle of constant renewal and change in the nature of action. The next stage lies in the determination of culminating episodes of each rite, in which there are radical changes in attitude towards the deceased. The culmination of the memorial dinner should be considered eating kutia (boiled rice, wheat, etc, with raisins and honey eaten at funeral repast) by the present participants of the rite.

Novelty. An attempt has been made to construct the structure of the cycle of Ukrainian traditional funeral rites within the framework of culture studies.

The practical significance. The findings can be applied in new developments of funeral rite from the point of view of structural and functional analysis. The obtained results make it possible to consider the links between the individual rituals of the cycle much wider, compare burial with other ceremonial events.

Keywords: *ukrainian family rites, burial, structural and functional method, structure construction, episodes.*

Постановка проблеми. Поховання — це завершальний обряд життєвого циклу, один із головних обрядів переходу, що має на меті узгодити біологічну смерть із соціальним статусом та перемістити померлого з реального світу до потойбіччя. Поховальний обряд є достатньо дослідженим етнографією, етнологією та антропологією, але культурологічні дослідження з точки зору структурно-функціонального аналізу можуть мати значні перспективи. Створена структура дозволить у подальших дослідженнях значно ширше розглянути зв'язки між окремими обрядами циклу, порівняти поховання з іншими обрядовими діями родинного й календарного циклів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Національні обряди, зокрема поховальні, на сучасному етапі досліджують В. Балушок, О. Боряк, І. Ігнатенко, Г. Кабакова, О. Кісь, С. Лашченко, М. Маєрчик, Н. Пушкарьова, О. Сєдакова. Структурно-функціональний і структурно-семантичний методи дослідження обрядовості використовували А. Байбурін, К. Леві-Строс, В. Пропп, В. Топоров, Б. Успенський. Ця стаття є своєрідним продовженням попередніх публікацій одного з авторів, присвячених структурам циклів весільних (Кухаренко, 2016) і родильних (Kukhareno, 2018) обрядів та їхнім дослідженням. Поховальний обряд, який теж входить до складу родинної обрядовості, може бути дослідженим аналогічним чином.

Мета статті — дослідити поділ структури поховального обряду на епізоди як складові обрядової дії за певними критеріями та визначити взаємозв'язки з обрядами переходу, що становлять процес змін соціальних статусів головного об'єкта, над яким здійснюються традиційні обрядові дійства; означити межі сакралізації та її залежність від композиційної структури обрядових сюжетів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дії поховального обряду стисло можна означити наступним чином: відчуваючи наближення смерті, людина повідомляє про це домашнім, а ті запрошують до помираючого священника, родичів, найближчих сусідів і бабів. Священник здійснює таїнство причащення — і помираючий відходить; церковний паламар, котрому повідомили про смерть односельця, дзвонить за душею спочилого. У цей час відбувається підготовка до поховання: мерця омивають, одягають, на вікно ставлять воду для душі. Уночі близькі люди й сусіди «стерезуть душу», а молодь влаштовує забави.

Наступного дня зранку роблять труну й копають яму; ближче до полудня односельці сходяться до хати небіжчика. Священник відправляє «велику» службу та кропить труну, близькі родичі кладуть до неї тіло й виносять із хати. Односельці супроводжують небіжчика на кладовище, увесь цей час літня жінка йде за домовиною й роздає присутнім коржики з медом і бублики з маком. На цвинтарі біля викопаної ями священник править «малу» службу. Відбувається прощання з небіжчиком, домовину забивають цвяхами та на сувоях полотна чи довгих рушниках опускають у яму. Священник «запечатує» могилу, тричі кинувши заступом землю до ями, родичі й односельці кидають по три пригоршні землі, після чого учасники обряду, на запрошення членів сім'ї похованого, повертаються до його двору, а копачі на кладовищі засипають яму землею, вершать могилу та встановлюють хрест.

Учасники обряду миють руки перед воротами обійстя та лише після цього під керівництвом священника входять до двору й хати. Присутні

куштують по три ложки поминальної куті; священник виголошує молитву, після чого всі сідають за столи, розпочинається обід, на якому обов'язковими стравами є борщ чи капуста, смажені або печені пироги. Один з представників рідні покійного підносить присутнім по чарці горілки; старців годують надворі. Після обіду господарі розраховуються з церковним, переважно хлібом і грошима, а учасники обряду повертаються до власних домівок. Це основна частина поховального обряду, подальшими його етапами є поминання — наступного дня, за три чи сім днів, на сороковий день.

Наведені обрядові дії надають достатньо матеріалу для структурування поховального обряду, який здійснюється на тих самих засадах, що й структура весільного чи родильного циклів. До речі, традиційний поховальний обряд є не окремим ритуальним дійством, а циклом, до якого належать підготовка до поховання, похорони вдома та на кладовищі, повернення додому й поминальний обід, інші поминальні обряди родинного та календарного циклів, під час яких вшановується пам'ять небіжчика. Водночас усі вказані обряди є повноцінними, про що свідчить їхній поділ на епізоди; вони мають композиційно довершену структуру, кульмінаційні епізоди, власні завдання й процес їх реалізації.

Наявність прологу в структурі поховальних обрядів значно очевидніша, ніж у весільному циклі, однак його слід уважати окремим, повноцінним і цілісним обрядом. Подібна ситуація вже спостерігалася під час дослідження весільного циклу, але пролог похоронного обряду обґрунтований ще й тим, що для виконання обрядових дій над мерцем необхідною умовою є його фізична смерть. Помирання, перехід від життя до смерті якраз і становлять пролог до циклу поховальних обрядів.

Для структурування циклу всі ці моменти слід розглянути докладніше. Спочатку чітко визначимо всі обряди, на які поділяється поховальний цикл (для цього використаємо універсальну обрядовість, прийнятну для більшості регіонів і етнографічних районів України): 1) пролог 2) підготовка до поховання; 3) похорон удома; 4) поховання на кладовищі; 5) поминальний обід; 6) обряд розбудження покійника; 7) третини чи дев'ятини; 8) сороковини; 9) інші поминальні дні родинного та календарного циклів.

Кожен з указаних обрядів у структурі складається з певної послідовності епізодів і є поліепізодним, або поліелементним. Критерії членування на окремі епізоди ті самі, що були визначені в попередньому підрозділі: 1) новорівневий, узагальнюючий повтор події; 2) матеріально-духовна метаморфоза персонажів сакральної дії; 3) зміна сакрального хронотопа; 4) принцип постійного оновлення; 5) зміна спо-

соби дії. Наявність хоча б однієї з указаних ознак свідчить, що перехід від одного епізоду до іншого відбувся й саме в межах переходу від однієї складової до іншої. Оскільки критерії поділу та їхнє використання вже розглянуто детально, наведемо лише кілька прикладів того, як можна ними користуватися під час членування поховальних обрядів на епізоди.

Перша ознака пов'язана зі спостереженням, що обрядові дійства, зокрема похоронні обряди, утворені обмеженою кількістю дій, які час від часу повторюються; але кожен наступний повтор відбувається на значно вищому ступеневому рівні й паралельно зі збільшенням рівня сакралізації. Максимально наближеною до цієї є четверта ознака, основана на принципі постійного оновлення. Це природно, оскільки повернення до однієї й тієї самої дії має час від часу відбуватися за допомогою оновлення ситуації як складової поховального обряду. Зміною сакрального хронотопа — третя ознака поділу обрядів на епізоди — слід уважати розширення місця обрядових дій залежно від часу їхнього проведення. Розширення хронотопа прямо залежить від рівня сакралізації дій, предметів і явищ: чим ширший простір залучається до обрядової дії, тим вищий рівень сакралізації всього, що використовується цією дією. Останнім п'ятим критерієм є зміна способу дій, котрий свідчить, що відбулася зміна епізоду на наступний чи перед нами два різновиди одного й того самого епізоду.

Як приклад використання критеріїв членування розглянемо пролог до поховального циклу обрядів, який, на перший погляд, має складатися із семи епізодів (перша цифра в їхній нумерації означає порядковий номер обряду, друга — епізоду):

- 1.1. Відчуваючи наближення смерті, людина повідомляє про це домашніх.
- 1.2. Члени сім'ї запрошують священника, родичів, сусідів і бабів.
- 1.3. Священник, родичі, сусіди й баби сходяться до хати помираючого.
- 1.4. Священник здійснює таїнство причащення помираючого.
- 1.5. Помираючому дають громницю, присутнім — свічки.
- 1.6. Помираючий відходить, змінюючи статус живої людини на мерця.
- 1.7. Повідомляють про мерця паламареві, котрий дзвонить за душею.

Студіювання першого обряду циклу дозволяє продемонструвати, як мінімум, чотири з указаних п'яти критеріїв. Найпоказовішим між першим і другим епізодом є зміна сакрального хронотопа до його розширення: перший епізод, де помираючий повідомляє домашніх про настання смерті, відбувається в одній хаті й, навіть одній її частині — кімнаті, де розміщено ліжко члена сім'ї, котрий найближчим часом має померти; а вже в другому епізоді до обрядової дії залучаються будинок, де мешкає священник, чи церква, де він служить; хати родичів, сусідів, бабів, яких

слід запросити до помираючого провести разом останні миттєвості його земного життя. У наступному третьому епізоді всі запрошені сходяться до помешкання помираючого, чим засвідчують концентрування хронотопа до меж однієї хати. Таким чином, між першим і другим епізодами відбувається зміна хронотопа за допомогою його розгортання, між другим і третім — навпаки, згортання; у тому й іншому випадку така зміна свідчить про виникнення нового епізоду в структурі обрядової дії.

Матеріально-духовна метаморфоза, як один із критеріїв членування, відбувається в шостому епізоді, де людина помирає, чим самим визначає наявність нового епізоду. Оскільки, згідно з концепцією Арнольда ван Геннепа (1999) про етапи переходу, завдання обрядів полягає в набутті персонажами нових соціальних статусів, означений епізод є головною кульмінаційною подією обряду, що також виокремлює його з-поміж інших епізодів; тому цілком закономірно матеріально-духовну метаморфозу вважати одним із критеріїв поділу обрядів на складові епізоди.

Наступний критерій членування — зміна способу дії — дозволяє дещо скорегувати епізоди структури. Перший епізод слід долучити до домовленостей: коли помираючий повідомляє про свій стан членам сім'ї, він домовляється з ними, щоб запросили священника й усіх потрібних для такої події осіб; він домовляється з Богом, щоб той надав йому необхідний для такої процедури час; він домовляється з потойбічним світом і предками щодо подальшої подорожі до місця свого перебування; а для цього, як відомо, необхідно вдало виконати всі обрядові дії, на які головний персонаж уже не зможе впливати жодним чином. Тому, повідомляючи рідним про час відходу, помираючий домовляється з ними, що всі обрядові дії будуть виконані в повному обсязі й належним чином.

Другий епізод прологу належить до запрошень, третій — приходів і повернень, четвертий, де священник здійснює таїнство причащення, — до пошанувань сакрального; те саме стосується п'ятого й сьомого епізодів, шостий є кульмінацією, у якій змінюється статус головного героя. Отримуємо два однотипні епізоди дій, розміщені поруч. У такому випадку їх можна вважати не двома окремими епізодами, а лише двома різновидами одного епізоду, тому слід позначити, відповідно, порядковими номерами 1.4.а та 1.4.б, загальна кількість епізодів у пролозі становитиме не сім, а шість. Наведений приклад ілюструє, як використовується цей критерій членування на епізоди.

Критерій принципу постійного оновлення тісно пов'язаний з повтором подій, але не тотожний йому. Було зазначено, що наприкінці прологу — три епізоди, що відображають пошанування сакральних дій, сти-

хій і предметів; якщо перші два знаходяться поруч, вони є не двома епізодами, а різновидами одного. Якби третій був розміщений тут, можна було б стверджувати також про різновид, а не окремий епізод; але між ними відбувається кульмінація, у результаті якої помираючий набуває статусу мерця й відбувається оновлення ситуації. Після цього подія пошанування сакрального, де паламар дзвонить за душею мерця, є повноцінним епізодом, а не лише його різновидом. Так принцип постійного оновлення дозволяє визначати межі закінчення попереднього й початок наступного епізоду в обрядовій структурі поховального циклу.

П'ятий критерій до поділу прологу не залучається, зате фігурує в подальших обрядах поховального циклу. Так, створення обрядового атрибуту — дія, що не лише повторюється, а кожен наступний раз відбувається на новому рівні з узагальненням наприкінці. Під час підготовки до поховання мерця омивають і кладуть на лаву, створюючи основу для поховання й відправлення його до потойбіччя з метою майбутнього долучення до культу предків. Далі роблять труну й копають яму на кладовищі, кладуть тіло в труну й виносять домовину з хати на подвір'я, виносять її з двору й зав'язують ворота, на кладовищі забивають домовину цвяхами та спускають у яму, кидають по три пригоршні землі й засипають яму, встановлюють хрест і вершать могилу — всі ці дії слід долучити до створення обрядових атрибутів, без яких неможливе здійснення обрядів. Але кожен наступний епізод з указанного розряду здійснюється на вищому рівні сакралізації, оскільки з кожним епізодом відбувається наближення до виконання завдання, котре стоїть перед тим чи іншим обрядом поховального циклу.

За допомогою вказаних критеріїв можна розподілити перші п'ять обрядів циклу на окремі епізоди, де окремо позначити спосіб дії кожного епізоду й відзначити кульмінаційні епізоди. Наступні дії слід вважати продовженням обрядового циклу: 6) обряд розбудження покійника — навідування могили вранці наступного після похорону дня, коли близькі та родичі йдуть на цвинтар «будити» покійного. Після цього повертаються до хати небіжчика на поминальне снідання, де використовуються ті самі страви, що й на поминальному обіді; 7) обряд третин чи дев'ятин, що виконується залежно від регіону на третій день після похорону чи сьомий після відходу душі. У церкві замовляють службу, приносять хліб і мед, а вдома поминальний обід для родичів, запрошених друзів і сусідів; 8) обряд сороковин повторює поминальний обід, але відбувається він уже на сороковий день, з обов'язковим коливом і запрошеними найближчими до покійника людьми; 9) інші поминальні дні родинного та календарного циклів — поминають покійного через півроку та через рік, але не після дати смерті, а напередодні, зазвичай у суботу, що визнана церквою як поминальний день. Існує достатньо

поминальних субот у календарній обрядовості, під час яких обряд повторюється ідентично до зазначених вище або дещо спрощено.

А. Байбурін відзначає принципову різницю між поховальними та поминальними обрядами: якщо під час проведення перших намагаються усунути небіжчика зі світу живих, то в других, навпаки, мерців запрошують відвідати свої колишні помешкання. Насправді ж, у тому й іншому випадку головним завданням є упорядкування відносин між своїм і чужим, живим і мертвим, світом реальним і потойбічним. Якщо під час поховання відбувається перетворення події природної на культурну, то поминальна обрядовість повною мірою відображає ідею необхідності регламентації зв'язків між двома світами (Байбурін, 1993).

Нічого подібного за допомогою створеної структури та структурно-функціонального аналізу неможливо, але пильне спостереження за всіма вказаними обрядовими діями 6–9 доводить, що всі вони є поминальними та складаються з відвідин могили на кладовищі, поминання в церкві й обіду для родичів, друзів, сусідів покійного; таким чином, є повторенням поминального обіду, який відбувається після поховання в день похорону. Отже, означені обряди ні поділу на епізоди, ні окремого детального розгляду тут і в подальшому не потребують.

Для доведення сюжетної повноцінності обрядів поховального циклу необхідно визначити їхню композицію, головним елементом якої є кульмінаційний епізод. Кульмінацією в указаних обрядах мають стати основоположні епізоди кожного конкретного обряду. Критерій зміни статусу головного об'єкта, а часто й інших учасників обряду, засвідчує саме кульмінаційний момент усього дійства. Щоб визначити його, слід зрозуміти, на якому етапі втручання потойбічного до буденної реальності є найзначнішим, де сакралізація дій і предметів сягає найвищої точки розвитку. У пролозі, як було зазначено, кульмінація співпадає зі смертю головного персонажа; обряд підготовки до поховання містить кульмінацію в епізоді нічного «сторожування душі»; обряд похорону вдома — супроводжування учасниками тіла померлого на кладовище; поховання на цвинтарі — запечаткування священником могили небіжчика.

У сюжеті поминального обіду кульмінаційним можна вважати один із двох епізодів: вживання учасниками обрядової їжі чи виголошення священником молитви. Щодо другого епізоду треба зазначити, що християнські нашарування на стародавньому похоронному обряді є значно пізнішими за сам обряд, а місію священника в дохристиянські часи виконував інший служник іншого культу. До того ж, виголошувати молитву й благословляти їжу є звичною релігійною практикою, з чого можна висновувати, що священник під час обряду, як і за будь-яких інших обставин, просто благословляє ті страви, які учасники споживатимуть.

Але не можна не помітити однієї ситуації: обрядову кутю, по три ложки за упокій померлого, присутні на обіді споживають без попереднього благословення. Їжа, призначена для обіду, благословляється, й лише одна страва не піддається благословенню, а вживається вона до обіду й до молитви, що благословляє їжу. Можливо, це відбувається тому, що цю страву не можна благословляти, вона належить іншому світові та має на собі певні ознаки максимальної сакралізації з потойбіччя.

У цьому моменті дослідження доречно звернутися до праці «Історичні корені чарівної казки», де зазначено, що потрапити на той світ, попередньо не померши, надзвичайно непросто, на це здатні лише обрані — головні персонажі чарівних казок, але й вони потребують певної допомоги. Згідно із сюжетом, таким помічником є Баба-Яга, котра, крім іншого, годує героя спеціальною їжею, без якої до потойбіччя потрапити неможливо. «Мотив пригощання героя ягою на його шляху до тридесятого царства ґрунтується на уявленні про чарівну їжу, яку споживає померлий на шляху до потойбічного світу» (Пропп, 2000). Зазвичай такої їжі живим людям вживати не можна, але під час сакралізації в момент відкриття входу до потойбічного світу тимчасово зникають найсуворіші заборони, відмінюються табу. Оскільки В. Пропп указує, що казка зберегла елементи багатьох обрядів і звичаїв, отже, кульмінаційним епізодом під час поминального обіду є та подія, де учасники вживають обрядову їжу — поминальну кутю, щоб допомогти небіжчикові, закопаному на кладовищі, потрапити до потойбіччя й перетворитися з похованого на покійного. А це означає, що заспокоїтися він може лише за умови потрапляння на той світ — місця свого остаточного перебування.

Як зазначалося, потрапити туди — надскладне завдання, навіть для померлого; навіть якщо учасники обряду роблять усе, щоб допомогти йому в цьому. Але й після таких дій немає остаточної впевненості, що перехід відбувся, що похований не застряг між світами, що він зможе заспокоїтися, не повертатиметься й не мститиметься родичам. Тому всі обряди так званого післяпоховального циклу мали на меті не лише вшанувати померлих предків, а й повторити та закріпити момент переходу похованого до потойбіччя. До таких дійств належать вказані вже обряди розбудження покійника, третини чи дев'ятини, сороковини, півроку, рік із часу смерті, наступні річниці, інші поминальні дні родинного та календарного циклів.

Висновки. Здійснене дослідження доводить, що поділити обряди поховального циклу на епізоди можливо за п'ятьма наведеними критеріями. Наступним етапом є визначення кульмінаційних епізодів у кожному обряді; саме в цих епізодах відбуваються кардинальні зміни в ставленні до мерця. Кульмінацією поминального обіду — п'ятого обряду поховального циклу — слід уважати споживання куті присутніми.

Перспективи подальших досліджень. Створена означеним чином структура циклу поховальних обрядів у подальшому дозволить дослідити зміну статусів головного персонажа, визначити зміну хронотопа й рівня сакралізації, виявити відображення родючості в традиційних поховальних церемоніях.

Список посилань

- Байбурин, А. К. (1993). *Ритуал в традиционной культуре: структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов*. Санкт-Петербург: Наука.
- Геннеп, А. (1999). *Обряды перехода (систематическое изучение обрядов)*. Москва: Восточная литература.
- Кухаренко, О. О. (2016). Дослідження національної обрядовості за допомогою структури весільного циклу. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*, 23, 82–87. Рівне: РДГУ.
- Пропп, В. Я. (2000). *Исторические корни волшебной сказки*. Москва: Лабиринт.
- Kukhareenko, O. (2018). Structure and Functions of the Maternity Cycle of Rites in the Traditional National Ritualism. *Paradigm of Knowledge. Multidisciplinary Scientific Journal*, 4, 73–85. Muscat.

References

- Bayburin, A. K. (1993). *Ritual in traditional culture: a structural-semantic analysis of Eastern Slavic rites*. Sankt-Peterburg: Nauka. [In Russian].
- Gennep, A. (1999). *Rites of passage (systematic study of rites)*. Moscow: Vostochnaia literatura. [In Russian].
- Kukhareenko, O. O. (2016). Investigation of national ritualism with the help of the structure of the wedding cycle. *Ukrainian culture: the past, modern, ways of development*, 23, 82–87. Rivne: Rivne State Humanitarian University. [In Ukrainian].
- Propp, V. Ya. (2000). *The historical roots of the fairy tale*. Moscow: Labirint. [In Russian].
- Kukhareenko, O. (2018). Structure and Functions of the Maternity Cycle of Rites in the Traditional National Ritualism. *Paradigm of Knowledge. Multidisciplinary Scientific Journal*, 4, 73–85. Muscat. [In English].

Надійшла до редколегії 22.02.2019 р.